

Theologische Universiteit Kampen
Opleiding: Master Theologie Algemeen
Scriptie methodologie:
Spiritualiteit in het leven van de gemeenteleden
van de Hongaarse Protestantse Gemeente in
Nederland

Docent:

Dr. Henk Geertsema

Vervaardigers:

Árpád Kulcsár

György Papp

Kampen 2015

Kedves Testvérek!

Nevem Papp György, református lelkipásztor vagyok. Ebben a tanévben Kulcsár Árpád kollegámmal együtt a Kampeni Teológián próbáljuk bővíteni eddigi ismereteinket, és közben tanulgatjuk, hogyan lehet mindezt Krisztus Egyházának javára felhasználni. Egyik vizsgafeladatunk egy felmérés készítése arról, hogy egy-egy református gyülekezetben mennyire fontos a lelki élet. Ehhez kérnénk Testvéreink segítségét. A mellékletben egy kétnyelvű (magyar-holland) kérdőívet találnak, a lelki életre vonatkozó kérdésekkel. Ezt kérjük szépen akár hollandul, akár magyarul kitölteni és március végéig eljuttatni a pgyvdm@yahoo.co.uk emailcímre, de facebook-on keresztül is el lehet küldeni. Ha bármi kérdésük van, akár e-mailben, akár facebookon, szívesen fogadjuk.

'Spiritualiteit raakt de kern van het menselijk bestaan: de verhouding tot het Absolute'.¹

Inleiding

In het kader van de module methodologie hebben wij een onderzoek verricht naar de spiritualiteit van een aantal gemeenteleden uit de Hongaarse Protestantse Gemeente in Nederland. Onze hoofdvraag was als volgt:

Welke rol speelt spiritualiteit in het leven van de gemeenteleden van de Hongaarse Protestantse Gemeente in Nederland?

Om deze vraag te beantwoorden hebben we ervoor gekozen om zes á tien personen te interviewen. We wilden antwoord krijgen op de volgende vragen:

- Wat betekent het bestaan van de Hongaarse Protestantse Gemeente voor de gemeenteleden?
- Wat betekent het 'christen-zijn' voor gemeenteleden van de Hongaarse Protestantse Gemeente in Nederland?
- Wat bedoelen ze met het begrip 'spiritualiteit'?
- Hoe manifesteert zich de spiritualiteit van de gemeenteleden van de Hongaarse Protestantse Gemeente in Nederland?
- Wat zijn de gevolgen van hun spiritualiteit?

Om op deze deelvragen antwoord te krijgen, hebben we de volgende vragenlijst samengesteld:

- Wilt u zich alstublieft voorstellen? (waar komt u vandaan, hoe bent u in Nederland gekomen, wat is uw thuissituatie, etc.)--- Kérem, mutatkozzon be! (honnán származik, hogyan került Hollandiába, családi állapota, stb.)
- Wat kunt u zeggen over de kerkelijke gemeentes waar u de erediensten bezoekt?--- Mutassa be néhány szóban azt (vagy azokat) a gyülekezeteket, ahova jár.
- Waarom is het voor u belangrijk om de erediensten te bezoeken? Als u Nederlandse en Hongaarse diensten bezoekt, waarom is het voor u belangrijk om beide erediensten te bezoeken?--- Miért fontos önnek rendszeresen járni istentiszteletre egy, vagy több gyülekezetbe?

¹ Waaijman, Kees: *Spirituality: Forms, Foundations, Methods*. Peeters, Leuven 2002. 1.

- Wat betekent het voor u om christen te zijn? Wat zijn de aspecten van uw “christen zijn” in uw persoonlijk leven, in uw familie en in uw gemeenschappelijk leven?--- Mit jelent önnek az, hogy keresztyén? Kérem beszéljen erről személyes, családi és tágabb közösségi vonatkozásban?
- Waar denkt u aan als u het woord spiritualiteit hoort?--- Mire gondol, ha ezt hallja: lelkiesség, lelki élet?
- Wilt u een aantal voorbeelden noemen van uw eigen spirituele leven? (Bijvoorbeeld: lezen in de Bijbel, viering van de zondag, stille tijd en christelijke feesten.)--- Mondjon néhány példát lelki életének megnyilvánulási formáira! (Szentírás olvasása, a vasárnap megünneplése, „szent” idők és alkalmak stb.)
- Welke gebeurtenissen, gelegenheden of personen kunnen uw spirituele leven beïnvloeden op een positieve of op een negatieve manier?--- Milyen események, alkalmak, személyek befolyásolják pozitíven vagy negatívan az ön lelki életét?
- Ziet u verschillen of gelijkenissen tussen de spiritualiteit van de Hongaren en de Nederlanders? Zo ja, welke?--- Milyen különbséget vagy hasonlóságot lát a holland és a magyar közösségek lelki, kegyességi gyakorlata között?
- Hoe kunt u de spiritualiteit van de Hongaarse gereformeerde gemeente in Nederland omschrijven?--- Ön szerint mi a legjellemzőbb a magyar református közösség lelki életére?
- Ziet u binnen de Hongaarse gereformeerde gemeente in Nederland: verschillen of gelijkenissen in de spiritualiteit van de gemeenteleden? Zo ja, hoe kunt u deze omschrijven?--- Milyen különbséget vagy hasonlóságot lát a magyar református közösség tagjainak lelki, kegyességi gyakorlatában?
- Wat is uw mening over de veelkleurigheid van de spiritualiteit binnen één gemeente?--- Mi a véleménye az egy közösségen belüli lelki sokszínűségről?
- Als u aan God denkt, hoe ziet u Hem?--- Ha Istenre gondol, milyen gedachtenkaderen támasztanak önben?
- Wat betekent het voor u dat Christus, onze hogepriester, profeet en koning, ook ons als priesters, profeten en koningen ingewijd heeft?--- Annak a tudata, hogy Jézus Krisztus minket is papokká, profétákká, királyokká tett, jelent-e önnek valami többletet a kegyesség gyakorlásában?

- “Met ons vrome leven ook anderen voor Christus winnen” - zegt de Heidelbergse Catechismus over de bedoeling van de goede werken. Wat betekent deze zin voor u?---„Istenfélő életünkkel másokat is megnyerni Krisztusnak” mondja a Heidelbergi Káté a jócselekedetek hasznáról. Mit jelent ez az ön számára?

Onderzoeksmethode

(Volgens de ‘Practical Theology’ van R.R. Osmer)

We bouwen ons onderzoek op de vier taken van de Praktische Theologie gepresenteerd in het boek van R.R. Osmer.² Deze zijn:

- de empirische taak (wat gebeurt er?);
- de interpretatieve taak (waarom gebeurt het?);
- de normatieve taak (wat zou er moeten gebeuren?);
- de pragmatische taak (wat nu te doen?).

In dit artikel wordt daarom eerst de Hongaarse Protestantse Gemeente in Nederland gepresenteerd, en een samenvatting van de interviews weergegeven (empirische taak). Vervolgens wordt, aan de hand van sociaalwetenschappelijke literatuur, de rol van de spiritualiteit in het leven van de geïnterviewden beschreven (empirische interpretatieve taak). Daarna wordt, aan de hand van de theologische literatuur, de rol van de spiritualiteit in het leven van christenen in het algemeen beschreven (normatieve taak). Men moet duidelijk zien dat ook de interpretatieve taak een zekere normativiteit heeft, net als de theologisch-waarderende taak een interpretatieve dimensie heeft. Tot slot wordt met een kritische vergelijking tussen de empirische, de interpretatieve en de normatieve taak de handelingsconsequenties voor de gemeenten en voor het eigen functioneren als theoloog beschreven (pragmatische taak).

De Hongaarse Protestantse Gemeente in Nederland

In Nederland leven er naar schatting ongeveer 15.000 – 20.000 Hongaren.³ Op de website van het Centraal Bureau voor de Statistiek staat dat het aantal Hongaren in Nederland per 1 januari 10.280 was. Een groot deel van de bijna 10.000 Roemenen hebben ook de

² Osmer, Richard: *Practical Theology: an introduction*. Eerdmans, Grand Rapids 2008. 1-15.

³ <http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?DM=SLNL&PA=03743&D1=0&D2=0&D3=5,12,22,31,33,47-48,52,57,61-62,68,75-77,83,102,106-108,115,136,140,146-148,154,166-167,171,185-186,194,203&D4=l&HDR=T,G3&STB=G1,G2&VW=T> (9 april 2015)

Hongaarse nationaliteit.⁴ Veel van hen (meestal de oudere generatie) kwamen in Nederland als vluchtelingen na de opstand van 1956. De vluchtelingen zijn in de Nederlandse maatschappij goed geïntegreerd, maar ze verloren hun identiteit niet. De jongere generatie van de Nederlandse Hongaren kwam meestal na 1990 (maar sommigen ook eerder) in Nederland in de hoop van een beter levensonderhoud of door een huwelijk.

Wat in de eerste alinea werd gepresenteerd, is een momentopname van de huidige situatie. De Nederlandse Hongaarse contacten hebben echter een veel langere geschiedenis. Sinds de 16de eeuw studeerden veel studenten op de Nederlandse Universiteiten. Er ontstonden verschillende stichtingen en verenigingen, die het cultureel leven van de Hongaren in Nederland georganiseerd hebben. De belangrijkste zijn de ‘Vereniging Mikes Kelemen Kör’ en de ‘Stichting Hongaarse Federatie in Nederland’.

In 1951 werd door Hongaarse studenten aan universiteiten hier te lande de ‘Vereniging Mikes Kelemen Kör’ in Nederland opgericht. De vereniging telt ca 200 leden en 300 belangstellenden. Zij organiseert als regel eenmaal per maand lezingen in Vianen of in Amsterdam en jaarlijks, in de maand september, ‘Studiedagen’ gewijd aan onderwerpen van filosofische, literaire, historische, artistieke aard.

Na de komst der vluchtelingen is de noodzaak gebleken van een centrale overkoepelende organisatie voor 'Hongaarse' organisaties hier te lande, die tevens de contacten met de Nederlandse autoriteiten op deskundige wijze kan coördineren. Uit deze gedachte is in 1957 de ‘Stichting Hongaarse Federatie in Nederland’ ontstaan, opgericht door de Hungária Klub Amsterdam 1929 en de Vereniging Mikes Kelemen Kör. Aan het werk van de Federatie nemen deel Hongaarse organisaties hier te lande inclusief de kerken.⁵

Andere culturele verenigingen en organisaties, die na 1956 zijn ontstaan, zijn:

- Vereniging Ferenc Kölcsey te Alkmaar;
- Vereniging Ferenc Rákóczi in Limburg;
- Vereniging Hongaarse Vrouwen te Ede;
- Hongaarse Club te Ede;
- Voorts de ‘Attila’ Hongaarse Padvindlers/scouts te Mierlo.

Kerkelijk gezien is de Hongaarse Protestantse Gemeente in Nederland een echte diasporagemeente. De omvang van de gemeente is niet duidelijk, omdat er ook mensen zijn die tijdelijk de erediensten bezoeken. Er zijn regelmatig Hongaarse kerkdiensten in Vianen (twee keer per maand) en in den Haag (één keer per maand), en op grote feesten ook in Maastricht. Het aantal mensen in een kerkdienst kan sterk variëren: vanaf 8-10 mensen tot 45-50. In den Haag is het aantal gasten iets vaster dan in Vianen. De kern van de gemeente bestaat uit de nog levende vluchtelingen en hun kinderen, maar ook uit

⁴ Hier moet men de begrippen nationaliteit en staatsburgerschap nauwkeurig onderscheiden. Bij nationaliteit bedoelen we het behoren tot een etnische groep, terwijl bij staatsburgerschap wordt het land van afkomst bedoeld.

⁵ <http://www.federatio.org/gesch.html> (12 april 2015).

mensen die door werk of huwelijk in Nederland kwamen. In den Haag heeft de gemeente ook een sterke intellectuele kern. De taal van de kerkdiensten in Vianen is het Hongaars, terwijl de kerkdiensten in den Haag tweetalig zijn. In den Haag is er tijdens de kerkdienst ook 'zondagschool' voor de kinderen. Verder is het ook belangrijk te weten, dat in de Hongaarse gemeente het avondmaal vaker gevierd wordt, dan in de Nederlandse gemeenten. Na de kerkdiensten is er ook mogelijkheid voor een gesprek met elkaar, waar Hongaren in Nederland elkaar beter kunnen leren kennen, en hun geloofservaringen met elkaar kunnen delen. De meeste gemeenteleden bezoeken de Nederlandse (CGK, GKv, Hervormd, etc.) en de Hongaarse kerkdiensten.

De gemeente heeft geen betaalde predikanten, maar er zijn theologen, die naast hun 'burgerlijke' werk, als vrijwilligers de zorg voor de gemeente doen. Twee predikanten zijn al heel oud (76 en 90 jaar), maar doen hun werk met een heel jeugdige elan. De andere predikanten zijn van middelbare leeftijd, zij hebben de theologische opleiding in Komarno, Boedapest of in Nederland gedaan. De ouderlingen vormen samen met de predikanten de kerkenraad, die voor de goede organisatie van het kerkelijk leven zorgt.

Wat gebeurt er?

(samenvatting van de interviews)

Hieronder volgt een samenvatting van de interviews, ingedeeld naar de deelvragen.

1) Wat betekent het bestaan van de Hongaarse Protestantse Gemeente voor de gemeenteleden?

Tijdens het spreken met een vertegenwoordiger van een Nederlandse stichting, die het catechetisch werk in Oost-Europa ondersteunt, kwam de vraag voort: waarom het nodig is voor veel Hongaren in Nederland om een Hongaarse Protestantse Gemeente te onderhouden. Waarom kunnen “deze Hongaren” niet ‘rustig blijven’ in de Nederlandse kerkelijke gemeenten in de plaatsen waar ze leven? Daarom vonden we het belangrijk dat de geïnterviewde mensen ook met deze vraag geconfronteerd werden. Uit de zeven interviews reageerden er drie niet op dit aspect van de vraag. Één van hen zei dat ze het bezoek van de erediensten niet belangrijk vindt. In vijf interviews vonden we antwoorden die het bestaan van de Hongaarse gemeente reflecteerden. Nu laten we een aantal voorbeelden zien:

- ✓ “De Hongaarse diensten zijn fijn omdat we daar naast een stuk Hongaarse traditie ook een groot gevoel van saamhorigheid ervaren en de Hongaarse dienst is vaak met de viering van het heilig avondmaal ook erg fijn.” (M.E.)
- ✓ “In Nederland heb ik niet gevonden wat ik zocht: ‘het gevoel van thuis zijn’. Ik wilde ergens bij horen, omdat het goed is om een deel van een gemeente te zijn. En het ‘gebrekgevoel’ kan gecompenseerd worden, als ik weer binnen het vertrouwde kader kan zijn.” (S.U.)
- ✓ “Ik ben blij en dankbaar dat ik lid van een wonderbare Hongaarse gemeente ben.” (T.L.)
- ✓ “Voor mensen, die in de Nederlandse gemeenten hun plaats niet gevonden hebben, is de mogelijkheid van de Hongaarse kerkdienst en van het Hongaarstalige pastoraat een enorm troost” (A.E.)
- ✓ “Wij bezoeken de eredienst in het Hongaars in Vianen niet heel regelmatig. Een belangrijke drijfveer is om de eredienst in het Hongaars te horen en na afloop met andere gelovigen, veelal Hongaren en eventueel hun Nederlandse aanhang, over Hongaarse thema’s te praten.” (M.L.)

Ook door gesprekken buiten de interviews kregen we de bevestiging dat de meeste mensen die de Hongaarstalige erediensten bezoeken, het bestaan van de Hongaarse Protestantse Gemeente vanwege twee redenen goed vinden: één van de motivaties is de kracht van het horen bij deze natie, terwijl de andere oorzaak de geestelijke schat is die ze daar krijgen.

2) Wat betekent het ‘christen-zijn’ voor de gemeenteleden van de Hongaarse Protestantse Gemeente in Nederland?

Ook op deze vraag kregen we veelkleurige antwoorden. We zagen vanuit de gevarieerd geformuleerde antwoorden dat het navolgen van Christus in de levensopvatting van de gemeenteleden centraal staat (A.E., T.L.). Ze spraken over de normen en waarden van de Tien Geboden en de Bergrede (M.L.), die nagevolgd moeten worden; over verplichtingen tegen God en onze naasten (A.E.). Ook wordt ‘de weg van de barmhartigheid’ uit Mt 25 benadrukt. We lazen ook heel mooie belijdenissen, dat ‘christen te zijn’ een vocatie en een vorm van bestaan is (S.U.). Iemand anders benadrukte dat ‘christen-zijn’ vooral een kracht- en troostgevende relatie met God is (M.E.), of een antwoord op Gods uitkiezende liefde, die men ervaren heeft (T.É.)

3) Wat bedoelen ze met het begrip ‘spiritualiteit’?

Om het ‘spiritualiteitsbegrip’ van de gemeenteleden in kaart te brengen, zullen we eerst hun antwoorden op de vraag “*Waar denkt u aan als u het woord spiritualiteit hoort?*” citeren:

- ✓ “Als ik dit woord hoor, denk ik vooral aan een esoterische seance.” (T.É.)
- ✓ “Dit is een mooi voorbeeld. Het Nederlandse woord “spiritualiteit” kan te maken hebben met esoterische zaken, dat hoeft niet noodzakelijk te maken te hebben met christelijke spiritualiteit. Spiritualiteit kan zich dan ook afspelen buiten het innerlijke. Het Hongaarse woord *lelki* etc. heeft uitsluitend betrekking op het innerlijk. Dit is dus veel persoonlijker en staat dichterbij de mens. Dit soort verschillen spelen een belangrijke rol in de taal.” (M.L.)
- ✓ “Voor mij betekent spiritualiteit vooral de verhouding met God.” (A.E.)
- ✓ “Spiritualiteit betekent contact en gemeenschap met God, onze Schepper.” (T.L.)
- ✓ “Voor mij heeft dit te maken met geloof maar ook met bepaalde rituelen die misschien niet eens altijd met ons geloof te maken hebben.” (M.E.)
- ✓ “In het rationele Westen worden verschillende vormen van spiritualiteit steeds populair. Daarom trekken de charismatische kerkgezindten steeds meer mensen aan. Maar ook binnen het traditionele kader kan men mooie vormen van de manifestatie van spiritualiteit vinden: Bijbelstudies met of zonder predikant, geestelijke lezingen, bijscholingsdagen, etc.” (S.U.)
- ✓ “De begrippen spiritualiteit en spiritueel leven zijn karakteristieken van de echte mensheid” (U.I.)

Uit deze antwoorden wordt duidelijk dat de begrippen spiritualiteit en spiritueel leven heel verschillende weerklanken in het logische systeem van de geïnterviewden (en ook van alle

mensen) hebben. Deze begrippen hebben soms een pejoratieve klank, waarschijnlijk omdat ze met de term ‘spiritisme’ verwisseld worden. Maar in de meeste gevallen wordt met deze begrippen de samenvatting van het christelijke leven en vroomheid bedoeld. Daarom werd door de geïnterviewden het contact en de gemeenschap met God als karakteristiek van de ware mensheid benadrukt.

4) Hoe manifesteert zich de spiritualiteit van de gemeenteleden van de Hongaarse Protestantse Gemeente in Nederland?

We zochten het antwoord op deze vraag met behulp van meerdere vragen. Deze vragen hanteren de manifestatievormen van de spiritualiteit en de gebeurtenissen, gelegenheden en personen, die het spirituele leven beïnvloeden kunnen. We vonden ook de mening van de gemeenteleden over de overeenkomsten en verschillen tussen de Hongaarse en de Nederlandse spiritualiteit en over de veelkleurigheid van het spirituele leven van de gemeente belangrijk.

In het algemeen hebben we gezien dat de belangrijkste (of de frequentste) manifestatievormen van het spirituele leven de viering van de zondag, het meemaken van de erediensten, het lezen van Gods woord, de stilte voor God en het gebed zijn. Als andere vormen van de manifestatie van het spirituele leven worden o.a. genoemd:

- ✓ Het luisteren naar en het meezingen met geestelijke en klassieke muziek (bv. Bach, gregoriaans hymnen) (A.E., S.U.);
- ✓ Het lezen van geestelijke en opbouwende religieuze literatuur (S.U.)
- ✓ Het vasten (T.É.)
- ✓ De viering van de feestdagen als “momenten van herbezinning; overdenken wat er in de periode ervoor fout en goed ging. Hierbij zijn christelijke normen en waarden een kompas.” (M.L.)

Toen de geïnterviewden de karakteristieken van het Hongaarse en het Nederlandse spirituele leven vergeleken, kregen we de indruk dat de meeste van hen de overeenkomsten tussen de spiritualiteit van twee etnische groepen benadrukten. Maar er zijn ook verschillen: volgens sommigen is de spiritualiteit van de Hongaren iets ‘dieper’ dan die van de Nederlanders (bv. M.L.; T.É.). “*Bij Nederlanders voert de rationaliteit de boventoon*” – zegt verder M.L. Anderen vinden dat de Nederlandse spiritualiteit meer praktijkgeoriënteerd is dan de Hongaarse (A.E.). Als men de Hongaarse spiritualiteit omschrijven wil, ziet men dat volgens sommige mensen de Hongaarse spiritualiteit eerder op tradities opgebouwd is, dan op persoonlijke ervaringen (M.E.). Als iemand genoeg motivatie heeft om de Hongaarse eredienst te bezoeken, dan zijn de spirituele behoeften boven de financiële en nationale redenen: men rijdt dan 1,5 – 2 uren per auto om naar de eredienst in Vianen of in de Haag te gaan (S.U.).

Het was interessant de factoren te zien die op het spirituele leven van de gemeenteleden een positieve of een negatieve invloed kunnen hebben:

Positieve invloeden	Negatieve invloeden
- een goede preek (A.E.)	- een lange, saaie preek (A.E.)
- Mijn echtgenoot, mijn kinderen en natuurlijk het lezen uit Gods woord. (M.E.)	- soms de contacten met thuis waarin je je machteloos voelt en niets kunt doen. (M.E.)
- Verzet tegen onrecht en het zoeken naar waarheid, gerechtigheid en de echtheid van de wereld is een belangrijke drijfveer in mijn 'leki élet' ⁶ (M.L.)	- de geestelijke vampiers (S.U.)
- de gemeenschap van de gelovigen met 'reine hart' en de goede gesprekken met hen over God, geloof, etc. (S.U.; T.É.)	- ongelofwaardige christenen (T.É.)
- de bekering van nieuwe mensen (T.L.)	- de dood van een onbekeerde kennis (T.L.)
- een oprecht getuigenis over God (T.L.)	- een 'verzuimend' goede daad of gebed (T.L.)
- het directe milieu (U.I.)	- de berichten uit de nieuwsprogramma's (T.L.)
	- het directe milieu (U.I.)

Zonder uitzondering hebben alle geïnterviewden het positieve en stimulerende effect van de veelkleurigheid van spiritualiteit binnen één gemeente benadrukt. Dat betekent dat de Hongaarse Protestantse Gemeente in Nederland de eenheid van de kerk niet in de uniformiteit ziet. De enige voorwaarde is dat veelkleurigheid niet in strijd moet komen met de christelijke/Bijbelse waarden (T.É.).

5) Wat zijn de gevolgen van hun spiritualiteit?

Het zoeken van het antwoord op deze vraag beginnen we met een vraag over het Godsbeeld van de mensen. Onze overtuiging is dat het beeld over God, dat in de mensen leeft hun levenspatroon en hun handelingen bepaalt. De meeste geïnterviewden zien God als een liefhebbende en troostgevende Vader (S.U., M.E., T.L., T.É.), wiens liefde eindeloos en onvoorwaardelijk is (T.L.) en die voor hun kinderen "heel erg goed zorgt" (M.E.). Hij geeft het gevoel van zekerheid en verborgenheid, en het gevoel van bijhoren tot een groot en gezellig gezin (U.I.). Hij wordt ook als een goede pedagoog beschouwd die veel meer is dan wat men zich voorstellen kan (S.U.). Met filosofische inspiratie zei M.L. dat God voor hem "het ultieme, onbegrijpelijke raadsel van de schepping, en de bewaker van gerechtigheid" is.

Daarna komen twee vragen die hun wortels in de Heidelbergse Catechismus hebben. Deze hanteren het '*munus triplex*' (drievoudige taak) van de christenen en de reden van de goede daden. De vraag over de drievoudige taak analyseert het identiteitsbewustzijn van de

⁶ De Hongaarse uitdrukking 'leki élet' betekent spiritueel, geestelijk leven.

gemeenteleden (hoe ze zichzelf beschouwen), en de tweede vraag is op hun missionair bewustzijn gericht. Op grond van de antwoorden op deze vragen ziet men dat de kennis van de gemeenteleden over de geloofsbelijdenissen iets beperkter is dan de kennis van veel Nederlandse gemeenteleden, maar dat hun engagement voorbeeldig is. Een aantal geïnterviewden erkenden dat ze over deze begrippen weinig of helemaal niets hoorden, maar op grond van de vragen konden ze hun antwoorden formuleren.

Wat de priesterlijke, profetische en koninklijke rol van de christenen in de wereld betreft, was de algemene mening dat deze begrippen de “werkethos” van de gelovigen omschrijven. Uit de antwoorden van de geïnterviewden lijkt dat ze zich bewust zijn van hun opdracht. Een aspect van de drievoudige taak van de gelovigen is dat ze in deze wereld de vertegenwoordigers van Christus moeten zijn (M.E.). Ze moeten met hun woorden en daden, respectievelijk met hun geloofwaardige leven, de reddinggevende dood (en opstanding) van Christus verkondigen (T.L.). Dat betekent een actief leven, omdat de koning, de profeet en de priester niet gezalfd zijn “om rustig thuis te zitten”, maar om hun opdrachten met de van boven gekregen autoriteit te voltooien (T.É.).

De laatste vraag van het interview ging om artikel 86 van de Heidelbergse Catechismus, waarin staat dat gelovigen met hun goddelijk leven (= goede daden), anderen voor Christus moeten winnen. Voor de geïnterviewden betekent het vooral dat christenen een ‘voorbeeldfunctie’ in de wereld hebben (M.E.; M.L.). Deze voorbeeldfunctie is een organisch en vanzelfsprekend aspect van het leven van de christenen (A.E.). Het wordt benadrukt dat het geloof zichtbaar moet worden (T.É.), omdat het zonder daden dood is (T.L.). Christenen moeten goede daden zonder de hoop van aardse (menselijke) erkenning uitvoeren (T.L.). Deze daden zijn de daden van de barmhartigheid (A.E.), die andere mensen naar Christus aantrekken. Zo wordt men “de goede geur van Christus in deze wereld” (S.U.)

* * * * *

In deze interviews hebben we die mentaliteit van de gemeente ervaren, dat haar leden de eenheid in geloof niet in uniformiteit zien. De veelkleurige antwoorden, die ze op de gestelde vragen gegeven hebben, zijn als elementen van een puzzel, die samen een wonderbaar beeld vormen. Het beeld van de spiritualiteit (geestelijke leven) van de Hongaarse Protestantse Gemeente in Nederland.

Waarom gebeurt het?

(het sociaalwetenschappelijke kader)

In dit gedeelte van het onderzoek wordt gekeken naar wat de rol van spiritualiteit is volgens de sociaalwetenschappen. Vanuit de sociaalwetenschappelijke literatuur blijkt dat spiritualiteit een belangrijke rol in het leven van menselijke gemeenschappen speelt. Maar, vanwege de zeer diverse betekenissen en daarmee verwante beelden, die thans bij het woord spiritualiteit komen, is het helemaal niet eenvoudig om een definitie te geven.⁷ Volgens de definitie van Alister McGrath

Spirituality is the outworking in real life of a person's religious faith – what a person does with what they believe.⁸

Spiritualiteit is niet alleen eigenschap van het christendom, maar van elke religie of van elke ideologische groepering. Wat McGrath over de formele elementen van de christelijke spiritualiteit zegt, is in elk soort spiritualiteit waar. Volgens deze analogie heeft elk soort spiritualiteit: een reeks geloven, een set van waarden en een levenswijze.⁹ Verder is het ook belangrijk, dat spiritualiteit door de wijze gevormd wordt, waarop mensen binnen een aangereikt traditiegeheel (dogma, moraal, liturgie en instituties) een relatie aangaan met de kern van deze traditie en hun weg vinden naar die kern.¹⁰

Verder blijkt vanuit de sociaalwetenschappelijke literatuur dat spiritualiteit een elementaire menselijke behoefte is. Dit wordt ook door het citaat voor de inleiding van ons essay uitgedrukt: “*spiritualiteit raakt de kern van het menselijk bestaan: de verhouding tot het Absolute*”.¹¹ Of met andere woorden: “*spiritualiteit is een weids landschap waarvan wij de hoogte, de breedte en de diepte nog steeds niet peilen.*”¹² Als deze behoefte zich niet kan uitleven, ontstaat er een ‘geestelijke honger’ – waarover ook ‘holistische mensenmodellen’ van het psychologische en antropologische onderzoeken spreken.¹³ Verder is het ook belangrijk om spiritualiteit interdisciplinair te bekijken. Hierbij kan men dan putten uit de bronnen van de psychologie, sociologie, geschiedenis, filosofie, theologie en andere disciplines in zoverre dat ze spiritualiteit betreffen.¹⁴

De behoefte naar spiritualiteit is in onze wereld sterk aanwezig. Het aanbod is enorm groot (zie de verschillende Oosterse, mystieke en syncretische religies, de verschillende fantasie romans, zoals: De heer van de ringen, Narnia, Harry Potter, etc.). Deze willen allen aan de

⁷ Flanagan, Kieran – Jupp, Peter (eds.): *The Sociology of Spirituality*. Ashgate, Hampshire 2007. 5.

⁸ McGrath, Alister: *Christian Spirituality: an Introduction*. Blackwell Publishing, 1999. 2.

⁹ McGrath, Alister: *Christian Spirituality: an Introduction*. Blackwell Publishing, 1999. 3.

¹⁰ Waaijman, Kees: *Spirituality: Forms, Foundations, Methods*. Peeters, Leuven 2002. 403.

¹¹ Waaijman, Kees: *Spirituality: Forms, Foundations, Methods*. Peeters, Leuven 2002. 1.

¹² Trum, Arie: ‘*Als spiritualiteit Spa groen is...*’. In: Maria visitatie, april 2014. 8. Zie:

<http://broedersvanliefde.com/nieuws/Kort%20Nieuws%20april%202014.pdf> (bekeken op 16 april 2015.)

¹³ Flanagan, Kieran – Jupp, Peter (eds.): *The Sociology of Spirituality*. Ashgate, Hampshire 2007. 24.

¹⁴ Waaijman, Kees: *Spirituality: Forms, Foundations, Methods*. Peeters, Leuven 2002. 5.

elementaire behoefte naar spiritualiteit voldoen. In dit aanbod zijn religies, inclusief het christendom, slechts een alternatief.¹⁵ Volgens onderzoekers is religiositeit niet hetzelfde als de uitoefening van de spiritualiteit, maar het is in staat om een weg naar de spirituele ontplooiing te openen.¹⁶ Men ziet dat in heel Europa de oosterse religies en verschillende mystieke stromingen een enorm succes hebben, terwijl klassiek christendom steeds verder op de achtergrond raakt.

Currently, we are seeing a wholesale abandonment of the traditional Church and its historic spiritualities. The post war baby boom and Gen X (Beaudoin 1998) have looked elsewhere, finding what they are looking for in other traditional religions and in a range of alternative spiritualities outside religion, often within New Age.¹⁷

Betekent dat, dat de grote wereldreligies (en ook het christendom) vruchteloos bleven? Laat het maar een open en op nadenken aandringende vraag blijven!

In zoverre helpt filosofie om de ervaringen te verhelderen en kan hij op grond van kentheoretische reflecties de voorwaarden voor het verhelderen van de ervaringen doordenken, zorgt filosofie voor een systematische doordenking van spiritualiteit.¹⁸

Het psychologische onderzoeken van Danah Zohar and Ian Marshall spreken over het begrip van SQ (spirituele intelligentie). Spirituele intelligentie is

the intellectual spiritual drive or human capacity to ask ‘fundamental’ or ‘ultimate’ questions. The authors suggest we live in a culture that is spiritually dumb, characterised by materialism, expediency, and narrow self-centredness, lack of meaning and dearth of commitment. Spiritual intelligence is part of the reaction against these values, being essential to their recovery in a shallow dumb age (Zohar and Marshall 2004).¹⁹

Het onderzoek van SQ

marks an interface between psychology and sociology, since personal identity must be shared and reinforced relationally.²⁰

Om op het belang van spiritualiteit te focussen is niet alleen voor psychologie en sociologie belangrijk, maar ook voor andere wetenschappelijke richtingen. Bijvoorbeeld

¹⁵ Flanagan, Kieran – Jupp, Peter (eds.): *The Sociology of Spirituality*. Ashgate, Hampshire 2007. flaptekst.

¹⁶ Heelas Paul: *The Spiritual Revolution: From religion to spirituality*. In: Woodhead, Linda (ed): *Religions in the modern world. Traditions and transformations*. Routledge, London 2002. 358.

¹⁷ Holmes, Peter: *Spirituality: Some Disciplinary Perspectives*. In: Flanagan, Kieran – Jupp, Peter (eds.): *The Sociology of Spirituality*. Ashgate, Hampshire 2007. 31.

¹⁸ Waaijman, Kees: *Spirituality: Forms, Foundations, Methods*. Peeters, Leuven 2002. 397-402.

¹⁹ Holmes, Peter: *Spirituality: Some Disciplinary Perspectives*. In: Flanagan, Kieran – Jupp, Peter (eds.): *The Sociology of Spirituality*. Ashgate, Hampshire 2007. 28.

²⁰ Holmes, Peter: *Spirituality: Some Disciplinary Perspectives*. In: Flanagan, Kieran – Jupp, Peter (eds.): *The Sociology of Spirituality*. Ashgate, Hampshire 2007. 28.

voor de geneeskunde.²¹ Het werd waargenomen dat in het proces van de ziekenverpleging het letten op spiritualiteit van buitengewoon belang is.

De antropologische onderzoeken brengen nieuwe vormen van spiritualiteit aan het licht:

At the other extreme we are beginning to learn about techno-spirituality, how spirituality relates to our high technology age (www.greenflame.org/archives/2003/10/28/technospirituality.php). Others are calling it cyber-spirituality. Although spirituality is emerging in a high-tech global way, we are only just beginning to understand both its role and significance. Some are suggesting that the emergence of interests in spiritualities will help to usher in a new golden age for anthropology (Glazier 1997). Because anthropology has always dealt with how people live their religion, the emergence of spirituality outside of religion means the whole field is open to new research.²²

Het onderzoek van spiritualiteit is, vanwege de spirituele ontwikkeling van kinderen, ook voor pedagogische wetenschappen belangrijk. De rol van spiritualiteit in pedagogie raakt de psychologische aspecten van het onderzoek. Maar het is belangrijk te weten dat:

The notion of spirituality is both important and problematic in contemporary education. Wright argued that the contemporary consensus on spiritual pedagogy is actually framed within the modernistic thought forms that it is seeking to counter. It is dependent on a particular spiritual tradition arising from Western culture's response to the fragmentation of the narratives of modernity. Thus it reflects the flaws of the very culture it seeks to undermine (Wright 1998: 68). The dominant discourse of spirituality in education can nurture children in a single, closed view of spirituality, a form of benign paternalism that makes research complex. These issues are now beginning to be addressed.²³

Over de rol van het sociologische onderzoek van de spiritualiteit schrijft Holmes:

Sociology is well placed to offer social comment about spirituality, alongside consideration of appropriate research methods. But sociology appears to be lagging behind areas such as education, nursing and psychotherapy in its consideration of spirituality. Perhaps this reflects a mistaken belief that spirituality is personal and private and is therefore not relevant to the domain of

²¹ Holmes, Peter: *Spirituality: Some Disciplinary Perspectives*. In: Flanagan, Kieran – Jupp, Peter (eds.): *The Sociology of Spirituality*. Ashgate, Hampshire 2007. 29-30.

²² Holmes, Peter: *Spirituality: Some Disciplinary Perspectives*. In: Flanagan, Kieran – Jupp, Peter (eds.): *The Sociology of Spirituality*. Ashgate, Hampshire 2007. 32.

²³ Holmes, Peter: *Spirituality: Some Disciplinary Perspectives*. In: Flanagan, Kieran – Jupp, Peter (eds.): *The Sociology of Spirituality*. Ashgate, Hampshire 2007. 33.

sociology? [...] Sociology can help identify why traditional spirituality has been lost, and what social changes have brought this about (Waaijman 2002).²⁴

In de zakelijke en commerciële wereld is het onderzoek van spiritualiteit ook belangrijk. Er ontstond een verband tussen materialist - kapitalist en spirituele waarden, maar het is nog een open vraag of het vaste gronden en een helder toekomstbeeld heeft, of slechts een transitoire trend is.²⁵

Aspect van religieuze sociologie: men kan binnen de veelkleurige Hongaarse Protestantse Gemeente twee aspecten van het kerkelijke leven vinden: de daden van een levend geloof, en de bewarende kracht van de Hongaarse cultuur (cultuurprotestantisme). Maar men kan zeggen, dat in Nederland een levende Hongaarse Protestantse Gemeente bestaat – die in vele opzichten sterker is dan veel gemeenten in Hongarije of Zevenburgen. De primaire oorzaak van de levenskracht van deze gemeente is de toegewijde van de gemeenteleden: of aan Jezus Christus, of primair aan de Hongaarse zelfbewustheid en secundair aan de christelijke humanitaire waarden. In Nederland bestaat de ‘volkskerk’ niet, zoals die in Hongarije of in Zevenburgen bestaat. Het lidmaatschap van deze gemeente is 100 % gebaseerd op vrijwilligheid en op belijdenis. Dat geeft een uitleg waarom sommige gemeenteleden bereid zijn om 2-2,5 uur auto te rijden om de kerkdienst mee te maken.

Wat zou er moeten gebeuren?

(het theologische kader)

Als uitgangspunt om de rol van spiritualiteit in het leven van christenen (of vanuit een theologisch opzicht) te beschrijven nemen we de eerste zin uit de Institutie van Calvijn:

De hele hoofdinhoud van onze wijsheid, voorzover die althans als ware en deugdlijke wijsheid aangemerkt mag worden, bestaat eigenlijk maar uit twee delen: kennis van God en kennis van onszelf (Inst 1559. I. 1,1).²⁶

Onze overtuiging is dat de juiste kennis van God en van onszelf de christelijke spiritualiteit verregaand bepalen. Alle menselijke handelingen als manifestatievormen van de spiritualiteit hebben in hun achtergrond het Godsbeeld en het mensenbeeld van de mensen. Zoals het ook in de antwoorden van de geïnterviewden benadrukt werd: het geloof maakt zich openbaar door menselijke woorden en daden (dat is: door elke manifestatie van de

²⁴ Holmes, Peter: *Spirituality: Some Disciplinary Perspectives*. In: Flanagan, Kieran – Jupp, Peter (eds.): *The Sociology of Spirituality*. Ashgate, Hampshire 2007. 34.

²⁵ Holmes, Peter: *Spirituality: Some Disciplinary Perspectives*. In: Flanagan, Kieran – Jupp, Peter (eds.): *The Sociology of Spirituality*. Ashgate, Hampshire 2007. 35.

²⁶ Zie: <http://www.institutiecalvijn.nl/Afbeeldingen/Voorbeeldpag.pdf> (13 april 2015)

mens). Alle menselijke manifestaties verklappen (of laten blijken) hoe men over God en zichzelf denkt.

De algemene christelijke traditie²⁷ leert dat de mens zonder God (of buiten de gemeenschap met God) zwak is, “non possit non peccare”,²⁸ en is niet in staat om goede daden uit te voeren, en zijn wil is door de zonde gebonden. Maar met God, opnieuw geboren door de kracht van de Geest, komt de mens in staat om goede daden uit te voeren en zijn leven aan Gods wil aan te passen. Christelijke spiritualiteit heeft dus als basis de bevrijdende handeling van God,²⁹ die de rechtvaardige Schepper van het Heelal om de onschuldigheid en heiligheid van Jezus uitvoert. De Heidelbergse Catechismus geeft de volgende argumentatie ervoor:

- ✓ *Wat nuttigheid verkrijgt gij door de heilige ontvangenis en geboorte van Christus?* Dat Hij onze Middelaar is, en met zijn onschuld en volkomen heiligheid mijn zonde, waarin ik ontvangen en geboren ben, voor Gods aangezicht bedekt. (HC 36)
- ✓ *Hoe zijt gij rechtvaardig voor God?* Alleen door een waar geloof in Jezus Christus; [...] God, zonder enige verdienste mijnerzijds, uit louter genade mij de volkomen genoegdoening, gerechtigheid en heiligheid van Christus schenkt en toerekent, evenals had ik nooit zonde gehad noch gedaan, ja, als had ik zelf al de gehoorzaamheid volbracht, die Christus voor mij volbracht heeft, in zoverre ik zulke weldaad met een gelovig hart aanneem. (HC 60)

Deze soteriologische grondslag vormt de grond van het christelijke leven, waardoor men “van harte willig en bereid” voor God leven kan.

De karmeliet theoloog Kees Waaijman omschrijft de karakteristieken van de christelijke spiritualiteit met vier Bijbelse begrippen: Godsvrucht, heiligheid, barmhartigheid en volmaaktheid.³⁰

Waaijman beschrijft **Godsvrucht** als een werkelijkheidsproces. Aan het begin van dit proces staat de schokkende ervaring dat God een huiveringwekkend geheim is en blijft. Deze godsvrucht krijgt bij de mens gestalte in een *eerbiedig leven* en wordt voltooid in *respectvolle liefde*.³¹ Aan het eind van de passage over Godsvrucht lezen we:

The fear of God encompasses the entirety of the spiritual way. It brings about ones turning away from evil, leads to penitence and repentance, fosters the observance of the commandments, opens a perspective on respectful love and continues the principle of mystical wisdom. [...] The fear of God elevates the soul to the mystical wisdom.³²

²⁷ Dat zien we in de werken van een groot aantal kerkvaders en in de werken van de reformatoren.

²⁸ Zie de levenservaringen van Augustinus in verband met zijn benadering van de leer van “natuur en genade”, erfzonde en goede daden.

²⁹ Zie: Busch, Eberhard: *Drawn to Freedom*. Eerdmans, Grand Rapids 2010. 94-95.

³⁰ Waaijman, Kees: *Spirituality: Forms, Foundations, Methods*. Peeters, Leuven 2002. 316-32.

³¹ Waaijman, Kees: *Spirituality: Forms, Foundations, Methods*. Peeters, Leuven 2002. 316.

³² Waaijman, Kees: *Spirituality: Forms, Foundations, Methods*. Peeters, Leuven 2002. 319.

In één van de interviews zien we (U.I.) dat de geïnterviewde niet houdt van het begrip ‘Godsvrucht’ vanwege zijn “negatieve” connotatie (“verzen, bang zijn voor, verschrikken”).

Heiligheid is een begrip aanwezig in alle soorten spiritualiteit.³³ In het licht van de heiligheid beschrijft Waaijman de spiritualiteit als de *overgang van het onheilige naar het heilige*.³⁴ Vanwege de aanwezigheid van de heiligheid in de wereld moet men duidelijk onderscheiden tussen het heilig en profaan.³⁵ Waaijman legt in deze passage drie begrippen uit:³⁶

- ✓ De Heilige – alleen God
- ✓ Heiliging: de volkomen toewijding aan de Heilige. Heiliging voltrekt zich in de alledaagse praxis: “Heilig zul je zijn, want ik ben heilig” (Leviticus 9,2).
- ✓ De heilige is iemand die de overgang gemaakt heeft van de niet-heilige naar de heilige.

Als de conclusie van deze passage schrijft Waaijman:

Spirituality, understood from the perspective of the basic term “holiness”, is a dynamic process: God’s holiness attracts people, purifies them, and leads them into his inaccessible light. Spirituality is an outgoing transition from the non-holy to the Holy One. This transition is made by the saints who thereby become models of spirituality for others. The saints are the real connoisseurs of the field of spirituality.³⁷

Bij deze benadering van Waaijman moeten we enkele korte opmerkingen toevoegen. Vooral dat de heiliging het werk van God is, en nergens het werk van de mens. Ten tweede: het begrip heiliging kan nooit over een soort van ἅ πῶθὲ ὠσις gaan, zoals in de Grieks-orthodoxe spiritualiteit, maar het gaat eerder over de wijziging van de levenskwaliteit.

Waaijman zegt dat het christendom vanaf zijn begin door de **barmhartigheid** bepaald werd.³⁸ Verder zegt hij dat christelijke barmhartigheid zijn wortels in Gods barmhartigheid heeft. Deze barmhartigheid komt tot gestalte in de *werken van barmhartigheid* (cf. Col 3,17; Hand 4,34-35; Hand 8,2; Hand 9,36; 1Tim 5,10 – maar zie ook: Mt 25,35-40). Aan het eind van de passage over barmhartigheid lezen we de volgende samenvatting:

The basic word mercy evokes the field of spirituality as a mentality, a kind of conduct which in its goodness exceeds all boundaries determined by convention: extreme kindness, extreme helpfulness, compassion for all the living, an unlimited willingness to forgive. This mercy flows directly from the

³³ Waaijman, Kees: *Spirituality: Forms, Foundations, Methods*. Peeters, Leuven 2002. 320.

³⁴ Waaijman, Kees: *Spirituality: Forms, Foundations, Methods*. Peeters, Leuven 2002. 320.

³⁵ Waaijman, Kees: *Spirituality: Forms, Foundations, Methods*. Peeters, Leuven 2002. 321.

³⁶ Waaijman, Kees: *Spirituality: Forms, Foundations, Methods*. Peeters, Leuven 2002. 321-22.

³⁷ Waaijman, Kees: *Spirituality: Forms, Foundations, Methods*. Peeters, Leuven 2002. 322.

³⁸ Waaijman, Kees: *Spirituality: Forms, Foundations, Methods*. Peeters, Leuven 2002. 325.

spiritual core experience: the sense of God or the experience of enlightenment. Spirituality is the experience of unconditional Love and Oneness which requires that it be allowed to flow forth in acts of mercy. This emanation of divine mercy into human mercy is essential. Mercy is abundance. The mercy of God seeks to permeate human beings in their attitudes, their conduct, their thinking, and their entire society and to incorporate into itself the whole of human life.³⁹

Net zoals godsvrucht, omvat **volmaaktheid** ook de hele spirituele weg. Maar terwijl Godsvrucht deze weg vanaf zijn begin beschrijft, schijnt volmaaktheid het erdoorheen vanaf zijn eind (**τέλος**).⁴⁰ Het verlangen naar volmaaktheid loopt als een rode draad door de geschiedenis van de spiritualiteit.⁴¹ De basis van de mogelijkheid van volmaaktheid in het leven van de christenen wordt op de volgende manier beschreven:

Humans are perfect because they are created after God's image. This original image is restored by baptism in Christ. [...] The Fathers regarded perfection as a germ which is increased in everyone and seeks to grow: man has been thus created, like an infant, a work shaped by the hands of God from the uncorrupted earth in which God then breathed the breath of life. He is called to become perfect by obtaining the power of that which was increased.⁴²

Het begrip van de volmaaktheid wordt in het boek van Waaijman als een groeiproces beschreven. Volmaaktheid is dus een dynamisch concept dat door volharding groeit en in liefde bestaat.⁴³ Als samenvatting schrijft Waaijman:

The basic word perfection evokes the area of spirituality as an all-embracing process: from the original soundness characteristic of the human beings up to and including its ultimate completion. Mediating between the two is the growth by which both the active component (striving for and working at perfection) and the passive component (self-forgetful self-giving in love) play a role.⁴⁴

In het licht van de betekenis van deze vier begrippen kan men zeggen dat ze fundamentele inhoudelijke componenten van de christelijke spiritualiteit zijn. Volgens onze mening kunnen ze als bouwstenen van de christelijke spiritualiteit beschouwd worden. Wat Waaijman over deze vier begrippen schrijft, bevestigt de gedachten van McGrath, dat christendom een sterk ethisch geloofssysteem is,⁴⁵ en dat daarom christelijke spiritualiteit ook als hoofdvraag heeft: hoe zou ik Gods wil kunnen uitvoeren?

³⁹ Waaijman, Kees: *Spirituality: Forms, Foundations, Methods*. Peeters, Leuven 2002. 327-28.

⁴⁰ Waaijman, Kees: *Spirituality: Forms, Foundations, Methods*. Peeters, Leuven 2002. 328. Het Griekse woord dat volmaaktheid beschrijft is: **τέλος**.

⁴¹ Waaijman, Kees: *Spirituality: Forms, Foundations, Methods*. Peeters, Leuven 2002. 332.

⁴² Waaijman, Kees: *Spirituality: Forms, Foundations, Methods*. Peeters, Leuven 2002. 329.

⁴³ Waaijman, Kees: *Spirituality: Forms, Foundations, Methods*. Peeters, Leuven 2002. 330.

⁴⁴ Waaijman, Kees: *Spirituality: Forms, Foundations, Methods*. Peeters, Leuven 2002. 332.

⁴⁵ McGrath, Alister: *Christian Spirituality: an Introduction*. Blackwell Publishing, 1999. 3.

De bovengepresenteerde bouwstenen van de christelijke spiritualiteit hebben als gevolg de volgende effecten:⁴⁶

- Knowing God, not just knowing about God.
- Experiencing God to the full.
- Transformation of existence on the basis of the Christian faith.
- Attaining Christian authenticity in life and thought.

Op deze weg van de spiritualiteit zullen de gelovigen ervaren dat christelijke spiritualiteit niet alleen een doel is, dat de mens moet uitvoeren, maar het is ook een krachtgevende realiteit. De mens heeft, vanwege zijn ‘peccator’-wezen Gods bevrijdende en rechtvaardig makende handeling nodig. En met deze gedachte zijn we bij artikel 1 van de Heidelbergse Catechismus: *Wat is uw enige troost, beide in het leven en sterven?* Over de enige troost lezen we de geïnspireerde gedachten van Eberhard Busch:

The main sentence of this answer goes: This is my comfort - not something, not a thing, and not any idea that I can “have”, but a person, a subject, who is facing me, who steps toward me and meets me, who turns to me and speaks to me. My comfort is my Comforter. This is my comfort: “Christ wills to be our comfort”. Comfort, real comfort, the comfort we need, the comfort given us by God. [...] Comfort is not something that Christ hands to us, as if we could keep in our hand a gift separated from its giver. Rather, it is Christ himself, who holds us in his hand and does not let us go. My comfort is that I “both body and soul” (in all dimensions of space, not only spiritually-inwardly-mentally, that too, but also publicly and bodily), “in life and in death” (in all dimensions of time, in the splendid hours and in the nights, in the middle and at the limits of existence) - in short, that I, whether I realize it or not, in each and every dimension, am not fallen or withdrawn from my faithful saviour, but have fallen into his arms and have been drawn to him. It is he who promises good to me, and for my good says “I am with you!”⁴⁷

⁴⁶ McGrath, Alister: *Christian Spirituality: an Introduction*. Blackwell Publishing, 1999. 4.

⁴⁷ Busch, Eberhard: *Drawn to Freedom*. Eerdmans, Grand Rapids 2010. 94-95.

Wat nu te doen?

(handelingsconsequenties)

Na de samenvatting van de interviews en de opsomming van de wetenschappelijke resultaten is de tijd om de handelingsconsequenties voor de gemeente en voor de kerkenrad en de predikanten te formuleren. We denken dat deze handelingsconsequenties een dubbele rol hebben: aan de ene kant moeten ze al wat goed is bewaren, terwijl ze aan de andere kant het verdere opbouwen van de gemeente moeten stimuleren. Maar men moet heel helder zien dat de twee aspecten van de handelingsconsequenties soms in elkaar overlopen (of elkaar overlappen). Vanuit de sociaalwetenschappelijke en theologische literatuur blijkt dat spiritualiteit een belangrijke rol in het leven van christelijke gemeenschappen speelt en dat het een geïntegreerd deel van het menselijke zijn is. Om nuttige handelingsconsequenties te formuleren, kunnen we de herkenningen en de resultaten van de sociaalwetenschappelijke en van de theologische literatuur goed gebruiken.

We hebben gezien, dat volgens sommige gemeenteleden de Hongaarse spiritualiteit eerder op tradities dan op persoonlijke ervaring gebaseerd is. We denken dat men hier aandachtig op moet letten, zodat de traditie gevuld met levend geloof en persoonlijk moet blijven. Daarom vinden we het belangrijk om in de gemeenteleden het verlangen naar ontmoeting met elkaar en met God teweeg te brengen. In de interviews lazen we dat mensen de ontmoetingen met elkaar heel erg waarderen, omdat het een gezellige gemeenschap is, en hun geloof ook “door het geloof van elkaar” groeien kan. De erediensten, het pastoraat in de moedertaal van de gemeenteleden heeft een beter resultaat dan alleen in een vreemde taal. Verder hebben we ook gezien dat het vaker viert van het avondmaal dan in de Nederlandse gemeentes een positieve invloed op de christelijke identiteit van de gemeenteleden heeft.

Uit de vakliteratuur hebben we waargenomen dat een gezonde christelijke identiteit zich alleen uit een gezond christelijke spiritualiteit ontwikkelen kan. Deze mening werd ook vanuit de interviews bevestigd. We hebben gezien dat de gemeenteleden naast de Hongaarse Protestantse Gemeente ook leden van andere Nederlandse christelijke gemeentes zijn. Maar door hun meervoudig lidmaatschap is hun christelijke identiteit niet beschadigd. Dat toont dat een goedwerkend christelijke spiritualiteit in elke christelijke gemeenschap vruchten kan brengen.

Vanuit de SQ-onderzoeken kan men afleiden dat het ontwikkelen van spirituele intelligentie ook voor kerkelijke gemeentes belangrijk is. Men moet ervoor het opbouwen van zo'n gemeenschap aan werken, dat het gevoel van vertrouwen en verborgenheid aanwezig zijn. Zulke gemeenschappen (vooral christelijke gemeentes) zijn ideaal voor de ontwikkeling van de spirituele intelligentie. In het geval van de Hongaarse Protestantse Gemeente – vanwege zijn diasporakarakter – is het opbouwen van een goede gemeenschap van buitengewoon belang. Het is belangrijk, want gemeenteleden wonen ver van elkaar, ze

ontmoeten elkaar bijna alleen in de erediensten – en hun kennis van elkaar is soms oppervlakkig.

Omdat Bijbel- en geloofsbelijdeniskennis een belangrijk aspect van christelijke identiteit zijn, vinden we het belangrijk om deze vaardigheden verder te ontwikkelen. Dat kan door de preken gebeuren, en door de verspreiding van zulke literatuur. Maar mensen die dichtbij elkaar wonen en elkaar bijna regelmatig op huiskringen ontmoeten, zouden dit soort gesprekken met elkaar kunnen uitvoeren. Verder: naast de culturele programma's, die regelmatig door de Verenging 'Mikes Kelemen Kör' georganiseerd worden, op dezelfde manier, mogen ook "theologische" (geloofsopbouwende) programma's georganiseerd worden. We vinden het vermeederen en het uitbreiden van de Bijbelse en confessionele kennis belangrijk, omdat vanuit de (reformatorische) theologische literatuur blijkt dat een juiste kennis van God (en niet alleen een kennis over God) resulteert in een betere kennis van onszelf. Als men God als de bevrijdende Heer heeft leren kennen, en zichzelf als bevrijd herkent, wordt ook het verlangen naar een vroom en vruchtbaar leven (= leven in geloof) sterker – door het geheime (of onzichtbare) werk van de Heilige Geest.

De ontwikkeling van een gezonde christelijke identiteit is belangrijk omdat (ook uit de interviews werd het openbaar) de christelijke waarden voor alle gemeenteleden een steun in de veelvoudige beslissingsituaties zijn. Door het lezen van de interviews kregen we de indruk dat veel gemeenteleden het evenwicht van de vier inhoudelijke bouwstenen van spiritualiteit (Godsvrucht, heiligheid, barmhartigheid en volmaaktheid) bewaren willen. Daarbij kunnen de preken en de verschillende andere gelegenheden een waardevolle steun zijn. Het moet eenduidig benadrukt worden dat de vier bouwstenen niet een alternatieve keuze zijn, maar alle vier een bepaalde plaats in het christelijke leven hebben (net zoals in Galaten 5,22-23 en 2Petrus 1,5-7).

Als spiritualiteit als een groeiproces wordt beschouwd, impliceert dat ontwikkeling op twee vlakken: aan de ene kant in de gemeente, en aan de andere kant in het persoonlijk leven van de theoloog. Spiritualiteit is een onlosmakelijk aspect van persoonlijke ontwikkeling als theoloog. En de spiritualiteit van de gemeente, is naast zijn "werkgebiedfunctie" ook een factor van de ontwikkeling van het eigen spiritualiteit van de theoloog. Door de ervaringen in de gemeente verandert de theoloog ook, maakt hij/zij groei en ontwikkeling door. Theoloog zijn betekent leerling van Jezus zijn. De Bijbelse voorbeelden tonen dat het leven van de leerlingen (zie het leven van Petrus of van Paulus) een permanente ontwikkeling is.

Leerling zijn van Christus is een privilege, gekregen door de uitverkiezende genade van de Heer. Theoloog zijn, is eveneens een privilege uit genade. De spiritualiteit van de gemeente en van de theoloog groeit en ontwikkelt zich als theologie als wetenschap niet alleen als "de wetenschap over God" beschouwd wordt, maar ook als "Doctrina Deo vivendi" (de wetenschap van het leven aan God).

Gebruikte literatuur

- Busch, Eberhard: *Drawn to Freedom*. Eerdmans, Grand Rapids 2010.
- Flanagan, Kieran: *Introduction*. In: Flanagan, Kieran – Jupp, Peter (eds.): *The Sociology of Spirituality*. Ashgate, Hampshire 2007.
- Heelas Paul: *The Spiritual Revolution: From religion to spirituality*. In: Woodhead, Linda (ed): *Religions in the modern world. Traditions and transformations*. Routledge, London 2002.
- Holmes, Peter: *Spirituality: Some Disciplinary Perspectives*. In: Flanagan, Kieran – Jupp, Peter (eds.): *The Sociology of Spirituality*. Ashgate, Hampshire 2007.
- McGrath, Alister: *Christian Spirituality: an Introduction*. Blackwell Publishing, 1999.
- Osmer, Richard: *Practical Theology: an introduction*. Eerdmans, Grand Rapids 2008.
- Tóth Mikós: Hongaren in Nederland. <http://www.federatio.org/gesch.html> (12 april 2015).
- Trum, Arie: 'Als spiritualiteit Spa groen is...'. In: Maria visitatie, april 2014. Zie: <http://broedersvanliefde.com/nieuws/Kort%20Nieuws%20april%202014.pdf> (bekeken op 16 april 2015.)
- Waaijman, Kees: *Spirituality: Forms, Foundations, Methods*. Peeters, Leuven 2002.